

بررسی و شناخت کشیده‌ها در خط نستعلیق

■ کتاب کشیده

(بررسی و شناخت کشیده‌ها در خط نستعلیق)

■ نوشته: امیر احمد فلسفی

■ انتشارات فرهنگسرا (یساولی)، چاپ اول، ۱۳۷۷.

● کاوه تیموری

رسم‌النخط یا رسم‌المشوق در وادی هنر خط امر پرسابقه‌ای است. از رسالات خوشنویسی متقدمین مانند آداب‌الخط باباشاه اصفهانی (۹۶۶ ه. ق.) که بنا بر غلط مشهور به نام میرعمادالحسنی (۱۰۲۴-۹۶۱ ه. ق.) نسبت داده شده، رساله منظوم صراط‌السطور سلطانعلی مشهدی (۹۲۶-۸۴۱ ه. ق.) و رساله رسم‌النخط مخبون رفیقی هروی (قرن دهم) و دیگرانی که می‌توان فهرست بلندی از آنها ترتیب داد هر یک به نوعی رسالاتی در هنر خوشنویسی و هنرهای وابسته به یادگار نهاده‌اند که در زمان و جایگاه خود اثر ارزنده‌ای به شمار می‌رود. اما رسم‌المشوق به شکل امروزی آن بنا بر قول مشهور و بررسی شواهد و آثار از محمد حسین خان عماد‌الکتاب (متوفی ۱۳۱۸ ه. ش) خطاط مبرز و چیره‌دست اواخر عهد قاجار و دوران پهلوی اول آغاز می‌شود و کتاب رسم‌النخط آن زنده یاد چند سال پیش مجدداً به چاپ رسید بعد از این اثر همواره توسط استادان خط نستعلیق رسم‌النخطها و جزوات آموزشی متعددی در دسترس هنر جویان خوشنویسی قرار گرفته است. پس از ظهور انقلاب اسلامی گرایش به هنر خوشنویسی از اقبال و استقبال قابل توجهی برخوردار گردید و به دلیل فعالیت انجمن خوشنویسان در زمینه انتشار آثار خوشنویسی دو رسم‌النخط مهم یکی رسم‌النخط امیرخانی (۱۳۶۱) و دیگری رسم‌المشوق مرحوم یزدانی (۱۳۶۲) به چاپ رسید. البته جزوات آموزشی دیگری هم به چاپ رسیدند اما چون مقرر است که در مقاله جداگانه فهرستی از کتابهای آموزشی در زمینه خط نستعلیق آماده و نقد و بررسی شوند به آنها نمی‌پردازیم. ویژگی رسم‌المشوق‌های چاپ شده در این مطالب استفاده‌های شایانی برده بودند. استاد بینش نیز از نظرات و کتب فارمر در جای جای کتب و مقالات علمی خود بهره برده و به آنها استناد کرده است.

از آنجا که ۲۱ اسفند ماه سال ۱۳۷۷ سومین سالگرد وفات این مرد فرهیخته می‌باشد شاید شمه‌ای از آثار موسیقائی ایشان برای موسیقی‌دوستان و دانشجویان و پژوهشگران موسیقی ایرانی بی‌فایده نباشد.

۱- استاد در سال ۱۳۵۴ کتاب ارزنده «مقاصد‌الاحیان» نوشته عبدالقادر مراغی موسیقی‌دان و موسیقی‌شناس بزرگ ایران در سنه ۸۲۱ هجری قمری

«کتاب کشیده» با عنوان فرعی «بررسی و شناخت کشیده‌ها در خط نستعلیق» یکی از کتابهای آموزشی در زمینه هنر خوشنویسی به شمار می‌آید که به تازگی روانه بازار این هنر شده است. مؤلف و خوشنویس کتاب یکی از مدرسان سختکوش انجمن خوشنویسان ایران است و تا آنجایی که ذهن نگارنده گواهی می‌دهد در سال ۱۳۵۹ دوره ممتاز انجمن را به پایان رسانده و از همان سالها به تدریس این هنر ارزنده اشتغال دارد. فلسفی این هنر را نزد بزرگانی چون مرحوم زنده یاد استاد حسن میرخانی (۱۳۶۹-۱۲۸۷) استاد کیخسرو خروش و استاد غلامحسین امیرخانی آموخته و یکی از علاقمندان راستین این هنر به شمار می‌رود که همواره از سر قدم عشق ساخته و در جهت تکمیل هنر خویش به ریاضت‌های عاشقانه فراوانی دست زده است. از کلک پر شور این هنرمند جوان کارنامه‌ای پر برگ و بار حاصل آمده که به اجمال می‌توان از کتاب رباعیات باباطاهر (۱۳۶۳)، کلیات دیوان اقبال لاهوری (۱۳۶۶)، دیوان حافظ (۱۳۷۰)، دیوان حسن حسن‌زاده اصلی (۱۳۶۴)، ترجیع بند خواجوی کرمانی (۱۳۶۷)، رباعیات خیام (۱۳۷۵) و چندین اثر خرد و درشت دیگر نام برد.

«کتاب کشیده» در زمره آثار آثاری است که جنبه آموزشی این هنر را در بر می‌گیرد و در حقیقت تداوم و استمرار اثر قبلی فلسفی است که در وادی آموزش گوشه‌ها و زوایای مهم خوشنویسی نستعلیق قبلاً به چاپ رسیده است. این اثر کتاب «ترکیب در نستعلیق» نام دارد که در سال ۱۳۶۸ توسط انتشارات انجمن خوشنویسان به چاپ رسیده و از اقبال خوبی در نزد هنر جویان برخوردار شده است. فلسفی در مقدمه «کتاب کشیده» ادعای اصلی خود را از نگارش این اثر بدست دادن «تعریف و تشریح انواع «کشیده» و دسته بندی و تفکیک آنها از یکدیگر» بیان می‌دارد و بر آن است تا «شناخت روشن و مشخصی از کشیده بوجود آورد» و همچنین نحوه استفاده مطلوب آنها را در موارد گوناگون بیان نماید.

نکته‌ای که مؤلف اثر در پیشگفتار بر آن تصریح می‌ورزد نام‌گذاری کشیده‌هاست که مبنای آن‌ها را ذوق و برداشت و تجربه شخصی عنوان نموده است. تألیف و تحریر آثار آموزشی و به قول خوشنویسان

راکه در کتابخانه آستان قدس رضوی نگاه‌داری می‌شد با کمک بنگاه ترجمه و نشر کتاب چاپ و منتشر کرد.

۲- پس از کتاب مقاصدالاحیان کتاب دیگری از همین مؤلف بنام «جامع‌الاحیان» که بقول هنری جرج فارمر مهم‌ترین اثر عبدالقادر مراغی است را با استفاده از نسخه مورخ ۸۱۸ هجری قمری و با همت موسسه اطلاعات و تحقیقات فرهنگی در سال ۱۳۶۶ به چاپ رسانید که به عنوان کتاب ممتاز سال نیز شناخته شد و جایزه دریافت کرد.

۳- بخش «خاتمه» کتاب جامع‌الاحیان نیز به اهتمام استاد در سال ۱۳۷۲ بوسیله موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی به زیور طبع آراسته شد.

۴- تصحیح و نشر «رساله بنایی» با کمک مرکز نشر دانشگاهی به اتفاق موسیقی‌دان و موسیقی‌شناس معروف آقای دکتر داریوش صفوت در سال ۱۳۶۸ رساله بنائی نوشته علی‌بن محمد معمار مشهور به «بنایی» مربوط به نیمه دوم قرن نهم و اوائل قرن دهم هجری است.

۵- «شرح ادوار» همراه با متن ادوار و زوائدالقوائد یکی از آثار ارزنده عبدالقادر مراغی است که در حقیقت شرح و ترجمه‌ای است از کتاب مشهور «الادوار» صفی‌الدین ارموی (متوفی ۶۹۳ هجری قمری) که به اهتمام شادروان بینش در سال ۱۳۷۰ به کوشش مرکز نشر دانشگاهی تهران به چاپ رسیده است.

۶- سه رساله فارسی در موسیقی شامل رسالات زیر:

- ۱- موسیقی دانشنامه علائی ابن سینا
- ۲- موسیقی رسائل اخوان‌الصفا
- ۳- رساله کنزالتحف

این کتاب ارزنده در سال ۱۳۷۱ به اهتمام استاد به چاپ رسید.

۷- آخرین کتابی که در زمان حیات شادروان به چاپ رسید «تاریخ مختصر موسیقی ایران» نام دارد که در سال ۱۳۷۴ انتشار پیدا کرده است که حاوی اطلاعات، دیدگاهها و اسناد و مدارک جدیدی درباره موسیقی ایران است.

از استاد بینش علاوه بر کتب فوق در زمینه موسیقی مقالات بیشماری در مجلات مختلف به چاپ رسیده است که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

- نقد اصطلاحات موسیقی جلد اول فرهنگ معین - ترجمه و تحلیل هنری «رساله موسیقی خواجه نصیرالدین طوسی»

- ترجمه و تحلیل هنری «رساله موسیقی خیام نیشابوری»

همانطور که در مقدمه ذکر شد کتاب ارزشمند «شناخت موسیقی ایران» آخرین تألیف شادروان تقی بینش است که پس از مرگ ایشان به چاپ رسیده و منتشر شده است.

و بقولی گرچه کتاب حاضر در زمان حیات او میسر نشد ولی به یقین انتشار آنچه جان‌مایه وجود اوست، آنچه لحظه‌های شیرین حیات را برایش آسان فدا می‌نمود به خرسندی روان پاک او خواهد انجامید.

از مباحث بسیار شیرین و باارزش کتاب «شناخت

منت خاک درت بر بصری نیت که نیت

فتاویٰ حکیم

سش رشید نسیم چشم

- ایقاع (ریتم)

ایقاع در نظام علمی قدیم موسیقی دوران اسلامی ایران شاخه‌ای از علوم ریاضی بشمار می‌رفته و شامل دو بخش «تالیف» و «ایقاع» می‌باشد. در این بخش به ذکر نقطه نظرات ابن سینا، فارابی، صفی‌الدین ارموی، عبدالقادر مراغی، اسحق کندی و دیگران پرداخته و نمونه‌نگاری آنها را توسط هنری جرج فارمر آورده است. ذکر انواع دوایر و ضرب‌های موسیقی قدیم ایران همراه با شرح و تفسیر و تجزیه و تحلیل آنها نیز بسیار قابل استفاده و راهگشا می‌باشد.

- نظام ادواری و نظام دستگای موسیقی ایران
ذکر تاریخ و پیشینه نظام ادواری و نظام دستگای در موسیقی ایران از مباحث بسیار شیرین و ارزشمند این کتاب است. ویژگی‌ها، مشخصات، ساختار و قواعد این دو نظام در این بخش از کتاب مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرند. موسیقی قدیم ایران بر اساس ادوار، مقام‌ها، آوازها و شعباتی پی‌ریزی شده که بحث پیرامون آنها از دیدگاه موسیقی‌دانان معتبر گذشته در این بخش بصورتی بسیار روشن، ساده و دقیق بیان شده است. موسیقی کنونی ایران نیز که مبتنی بر هفت دستگاه و پنج آواز است در حدی که برای دانشجویان مفید و قابل استفاده باشد مورد بحث قرار گرفته است.

- گام‌های ایرانی و گام ۲۴ قسمتی

در این بخش پیرامون گام‌های غربی (دیاتونیک، کروماتیک، آنارمونیک و...) و گام‌های ایرانی از گذشته تا کنون و ابداعات استاد علینقی وزیری در خصوص گام ۲۴ قسمتی و فواصل ربع پرده‌ای (سری و کرون) و نظرات موافق و مخالف در این ارتباط صحبت شده است.

دیگر بخش‌های این کتاب عبارتند از:

گام هفده قسمتی، گام کنونی موسیقی ایرانی، خاندان هنر (خانواده علی‌اکبرخان فراهانی)، تصنیف، موسیقی بومی یا محلی ایران، سازهای ایرانی، سازهای آرماتی ایران (عود، ریاب، تار و سه تار، نی، نای و غیره) و بالاخره فهرست باارزشی از منابع و مأخذ مورد استفاده. با این امید که دانشجویان و دانش پژوهان موسیقی ایرانی راه این استاد گرانقدر را پی‌گیری نمایند و با این آرزو که حاصل زحماتش ره توشه جوانان هنرجو و پاک‌نهاد این سرزمین باشد.

در خاتمه بایستی اذعان نمایم که شرح آثار و خدمات علمی، فرهنگی، هنری و ادبی شادروان استاد تقی بینش در این مختصر نمی‌گنجد. نامبرده با احیای متون گرانقدر موسیقی قدیم ایران، فرهنگ معاصر موسیقی ایران را سپاسگزار ساخته است. استاد بینش در میان اساتید موسیقی و دانشجویان دانشگاهها و دیگر پژوهشگران موسیقی ایران نامی آشنا، فراموش‌نشده و جاودانه است و سرآمد تمام افرادی است که متون و منابع معتبر و حتی گمنام موسیقی قدیم ایران را می‌دانند و مورد بحث قرار داده‌اند.

این مرد صادق، خادم و زحمتکش تا آخرین روزهای حیات پربار خویش (۱۳۷۴/۱۲/۲۱) با بیشتر دانشگاهها، مراکز هنری، مؤسسات فرهنگی و آموزشی و پژوهشی کشور همکاری علمی داشته است.

یادش گرامی باد

